

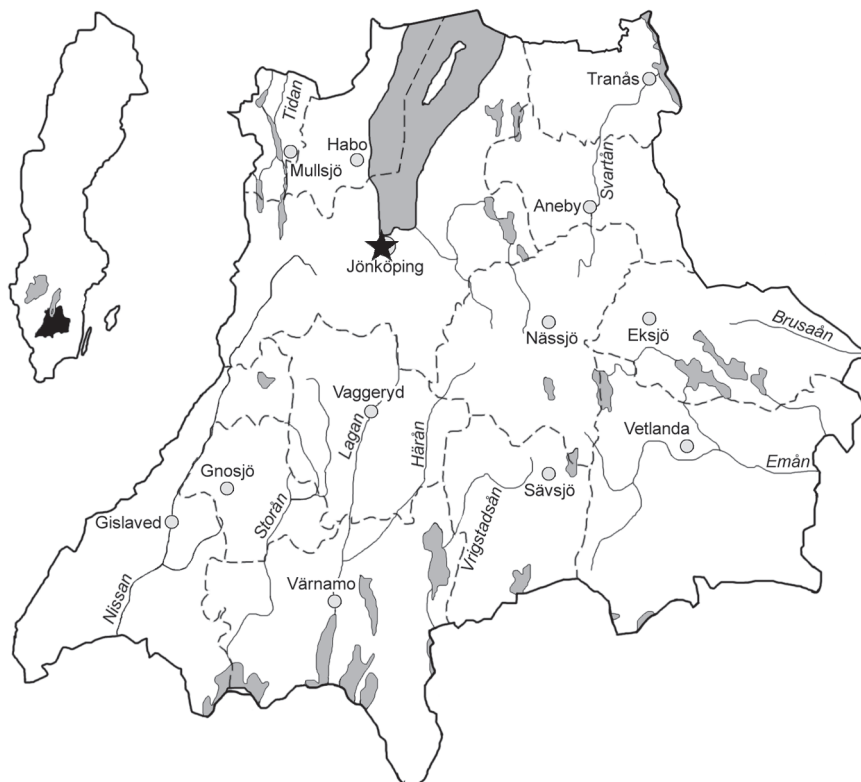
VA-ledning genom Friaredalen och Juneleden



Arkeologisk förundersökning inom RAÄ nr 50 inför
VA-ledning genom Friaredalen och längs Juneleden i
Jönköpings stad och kommun, Jönköpings län

VA-ledning genom Friaredalen och Juneleden

Arkeologisk förundersökning inom RAÄ nr 50 inför VA-ledning genom
Friaredalen och längs Juneleden i Jönköpings stad och kommun



Rapport, foto och ritningar: Susanne Haltiner Nordström
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor, Geografiska Grunddata samt Geodata (FUK) är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833, nr MS2012/03742 samt dnr i2012/1091

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2014

Innehåll

Inledning.....	5
Målsättning.....	5
Metod.....	5
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	5
Tidigare undersökningar.....	6
Resultat.....	6
Fynd.....	10
Sammanfattning.....	11
Åtgärdsförslag.....	11
Administrativa uppgifter.....	12
Referenser.....	13
Tryckta källor.....	13



FIGUR 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 64E 0fS. Skala 1:10 000. Förundersökningsområdet markerat med en svart linje

Inledning

Under perioden sommaren 2013 till våren 2014 har Jönköpings läns museum utfört en arkeologisk förundersökning inför en ny VA-ledning mellan Friaredalen och fram till den nya pumpstationen intill Talavidskolan, delvis längs med Juneleden. Sträckan uppgick till ca 1,8 kilometer, där schaktbredden var mellan 3,2 och 8 meter, djupet varierade men var som mest ca 3 meter. Beställare var Jönköpings kommun, Tekniska kontoret. Fält- och rapportansvarig var Susanne Haltiner Nordström.

Målsättning

Längs den aktuella sträckningen av Juneleden, där Junebäcken nu är kulverterad, var inga fornlämningar kända. Dock är de topografiska förutsättningarna gynnsamma för att hitta spår efter både förhistoriska och historiska aktiviteter längs bäckravinen. Syftet med förundersökningen är att undersöka om fasta fornlämningar berörs av ledningsdragningen och dokumentera påträffade lämningar samt utgöra underlag för eventuella ytterligare arkeologiska insatser. Av särskilt intresse är kunskaper om topografi, lagerföljd och tidigare markutnyttjande i området.

Frågeställningar: Finns det spår efter förhistoriska boplatser eller verksamhet längs Junebäcken? Finns det spår efter verksamheter från historisk tid, såsom fiske, vadställen, broar, bryggor mm? Hur har den ursprungliga topografin sett ut? Hur har marken utnyttjats under förhistorisk och historisk tid?

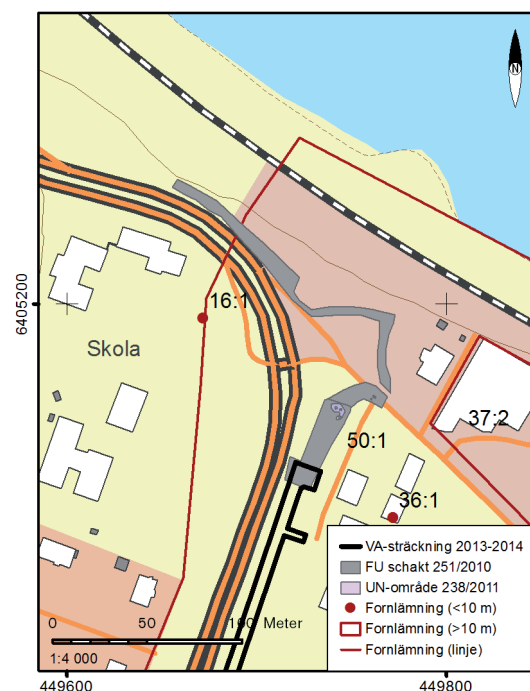
Metod

Den arkeologiska förundersökningen genomfördes som en schaktövervakning där arkeologen följde schaktningsarbetet och vid behov dokumenterade och provtog påträffade lager, konstruktioner och fynd. Inmätningar gjordes med totalstation och nätverks-RTK. Fotografering gjordes digitalt.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Den numera kulverterade Junebäcken har under historisk tid markerat gränsen mellan Småland och Västergötland. Under medeltidens eriksgator byttes konungens vaktstyrka vid landskapsgränsen. Bron över Junebäcken, någonstans vid Talavid, var en sådan plats där tex Magnus Erikssons vaktstyrka byttes under hans eriksgata 1335. Bron anslöt till stadens medelida huvudgata, *Store gatan* som sträckte sig österut genom staden och slutade vid nästa bro (eller vadställe) vid nuvarande kanalen. Gatan har i stort sett följt Storgatans nuvarande sträckning.

FIGUR 2. Schaktet från den tidigare förundersökningen, med grå färg, JLM 251/2010, 99/2013. Slutundersökningen JLM 238/2011, med lila färg. Det aktuella schaktet fortsätter där FU-schaktet avslutades i söder.





FIGUR 3. Den första träkonstruktionen, A1, som påträffades, en eventuell bryggkonstruktion. Den låg i öst-västlig riktning.



FIGUR 4. Samma brygga som föregående bild. Här syns läget på anläggningen A1. Foto från väster.

FIGUR 5. Träkonstruktion A2, sett från väster.



Tidigare undersökningar

I samband med byggandet av det nya pumphuset, intill Talavidskolan, och rondellen i samma område, utförde Jönköpings läns museum en förundersökning som även resulterade i en slutundersökning inom ett mindre område söder om Juneleden. Förundersökningen (Rapport 2013:20) berörde den nordliga delen av ledningsdragningen, som sedan fortsatt i det nu aktuella projektet. Här har Junebäcken slingrat sig fram i den ravin/bäckfåra som börjar i Friaredalen och som lett fram till Vättern. Förundersökningen berörde sträckan längs med Hospitalområdet och fram till Västra Storgatan och över till ytan framför RIA-centret, se FIGUR 2).

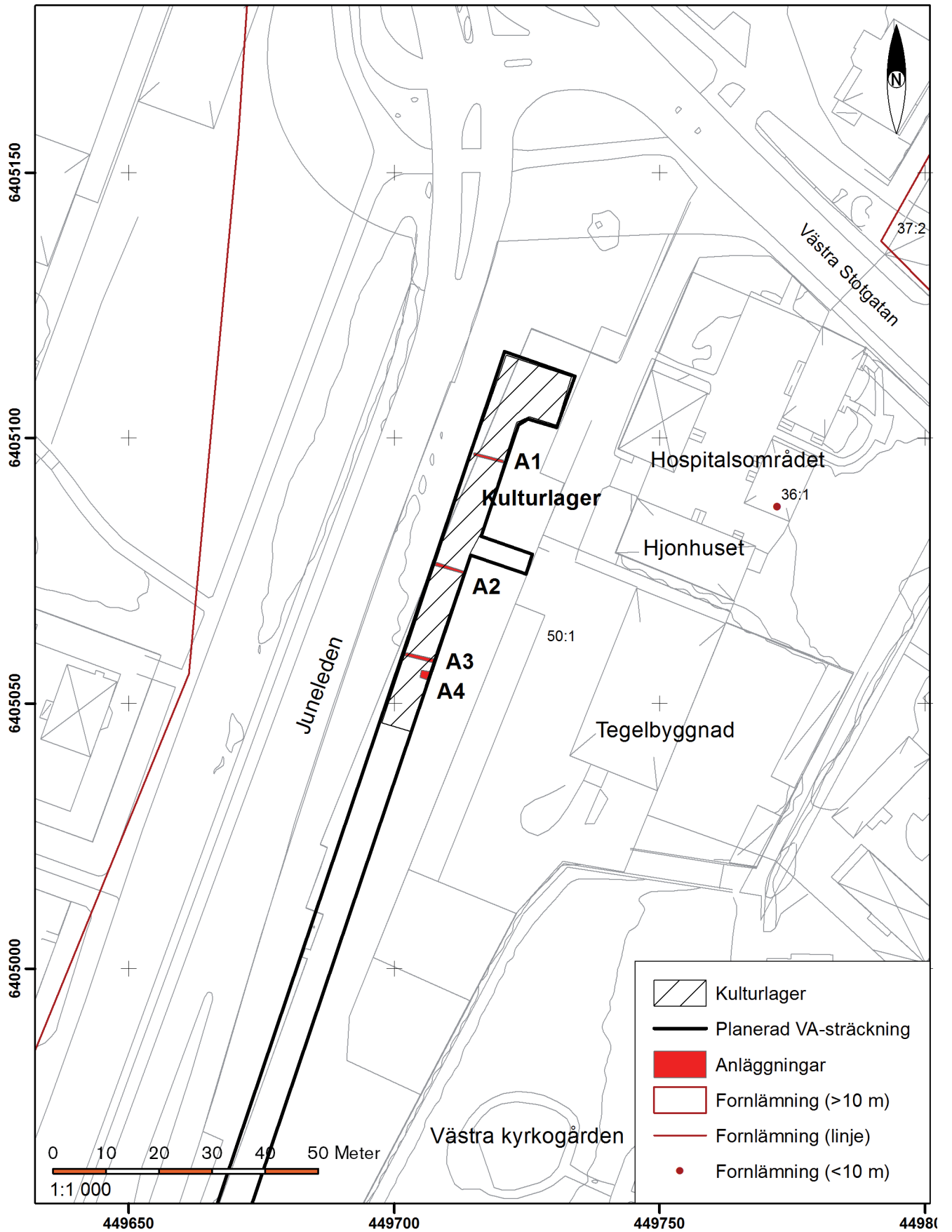
Slutundersökningen gällde en yta på den östra sidan av Junebäcken där tydliga avsatta lager låg intill den gamla bäckfåran, se FIGUR 2, (Rapport 2012:23). Föremål, lagerstratografi och pollenanalyser visar på en datering kring 1500-talet.

Resultat

Schaktet var ca 3 meter brett och i den norra delen berördes först enbart den redan schaktade ytan där rören, norrut, lades ner 2012. Det mörkbruna organiska lagret som bestod av humös sand med kvistar och träfragment fanns över hela schaktet. I den östra delen framkom lagret på två meters djup, under asfalt, och i den västra delen på tre meter under asfalt, synligt ca 1–1,2 meter. Mot botten syns en risbädd och schaktet var ca 3–3,5 meter djupt. Fynd som framkom var ostindiskt porslin, fajans, rödgods och bearbetat ben.

I höjd med den norra husknuten, till det röda hjonhuset (se FIGUR 3, 4 OCH 6), påträffades en eventuell bryggkonstruktion bestående av två stolpar (A1). De var avsågade och ställda med ca 0,3 meter från varandra och var bevarade i 0,3 meters höjd. Bredden var 0,2 meter i diameter. De stod på en höjd av +88,55 meter över havet. Intill de större stockarna framkom en pårad tvärs över schaktet bestående av mindre pålar/störar med ca 0,1 meters diameter. Avståndet mellan stöarna var 0,2–0,3 meter och schaktet var här ca 4 meter brett.

I nivå med tegelbyggnadens norra hörn framkom ytterligare en träkonstruktion (A2). Den löpte tvärs över schaktet och bestod av tre liggande plankor som lagts ihop och bildade en "ränna", se FIGUR 5, 6 OCH 7. Den kan möjligen tolkas som att ha skyddat en kabel eller liknande. Konstruktionen låg i toppen av det mörkbruna lagret med en smal lins sjösand över sig. Anläggningen framkom ca 2,5 meter under asfalten. Inom denna yta gjordes även en provgrop som grävdes ytterligare ca 2 meter djupare för att se om det fanns någon torv på denna nivå. Endast svämsand och en kraftig risbädd hittades. På 3,5 meters djup framkom flera kraftiga stockar. Det är oklart om de utgjort någon konstruktion eller bara en utfyllnad. Här togs även en skopa upp med maskin och letades igenom ef-



FIGUR 6. Karta över den norra delen av schaktet intill Hospitalsområdet och Östra Kyrkogården. Här syns de påträffade anläggningarna och kulturlagret som framkom. Skala 1:1000.



FIGUR 7. Översikt över träkonstruktion A2 och schaktet. I bakgrunden syns tegelbyggnaden och till vänster om den det så kallade Hjonhuset. Foto från väster.



FIGUR 8 OCH 9. Lådkonstruktionen A4, som framkom i den östra delen av schaktet i höjd med tegelbyggnaden. "Lådans" funktion är oklar.



ter fynd; stengods, glas/butelj och en mässingsten talar för att det handlar om omrörda lager.

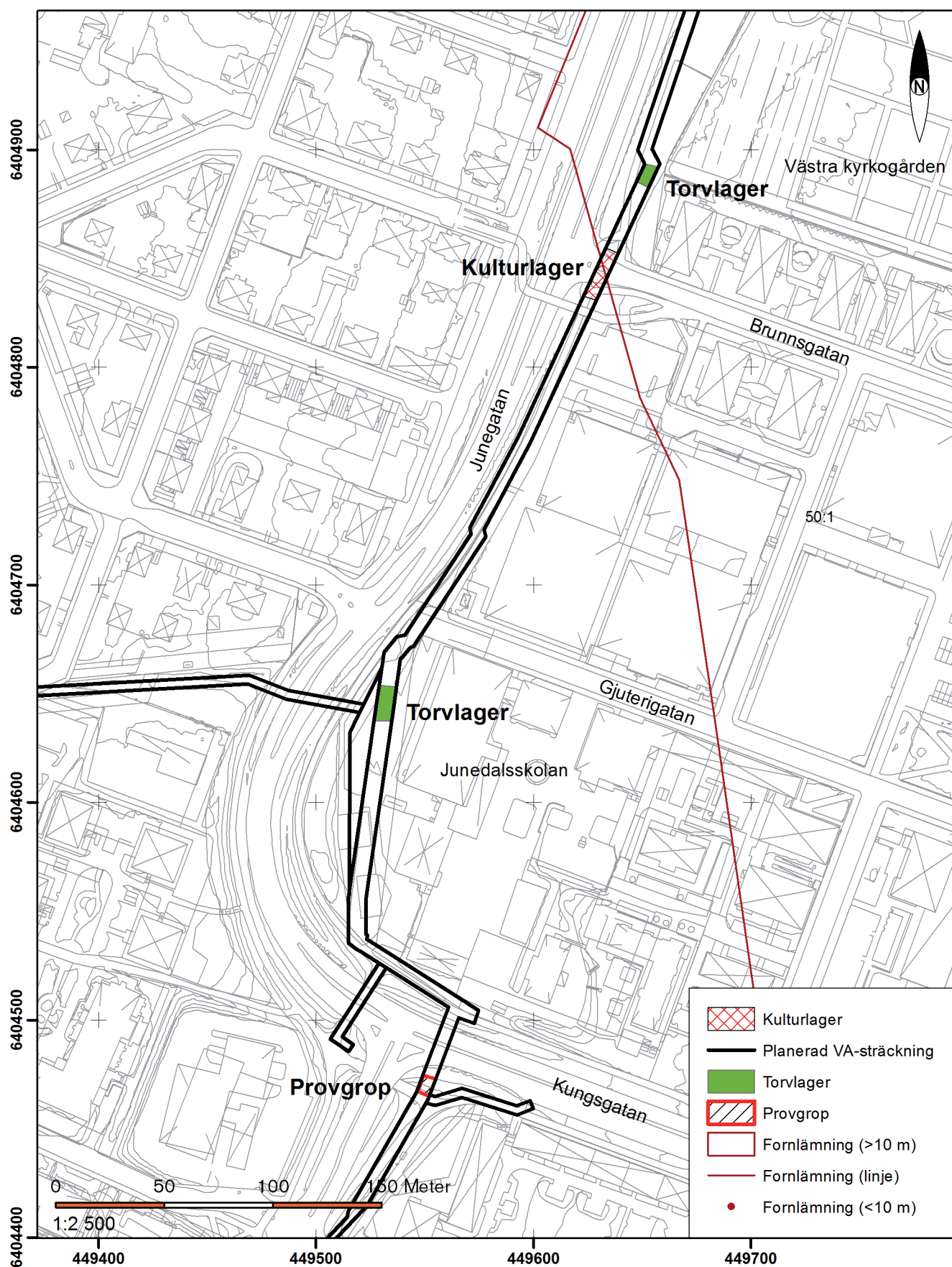
Från mitten av tegelbyggnaden, söder om Hospitalsområdet (se FIGUR 6) delades schaktet in i två olika nivåer beroende på vilket rör som skulle läggas ner. Den västra delen schaktades ner ca 3–4 meter och med en bredd av ca 2 meter. Den östra sidan schaktades endast ner till 2–3 meters djup med en bredd av ca 1–1,5 meter. Det bortschaktade materialet bestod av asfalt, bärlager, ca 0,3–0,4 meter djupt. Sedan följde en ca 1–1,2 meter tjock nivå med påförd sand. Därunder vidtog sedan det mörkbruna lagret som allt efter att vi schaktade mot söder blev tunnare och tunnare. I höjd med tegelbyggnaden framkom ett svämsandslager som var ca 0,1–0,2 meter tjockt, ovan det mörkbruna lagret. Schaktet blev också mindre djupt mot söder på grund av det naturliga fallet från söder.

I höjd med den södra delen av tegelbyggnaden, framkom i den östra kanten av schaktet, en lådkonstruktion som var ca 1 × 1 meter stor (A4). Lådan var fodrad med stående plank runt omkring de fyra fyrkantiga hörnstolparna, se FIGUR 6, 8 OCH 9. Lådan fortsatte in i den östra schaktkanten. Dess funktion är oklar.

På sträckan mellan Västra kyrkogården och Brunnsgatan berördes inte det mörkbruna lagret utan schaktbotten bestod av det trögflytande lagret med grå svämsand/sjösand. Här var det flytande, eftersom grundvattnet låg över sanden.

Vid Brunnsgatan upptogs ett större område, ca 4 × 4 meter brett och ca 5 meter djupt. Här berördes både dagvattenledningarna från Brunnsgatan och de nya ledningarna som löper längs Juneleden. Djupet berodde på att de korsande ledningarna skulle ledas under de som redan gick i Brunnsgatan. I schaktkanten var följande lagerföljd tydlig; påförda massor ner till 1 meter, ett humuslager med tegel, sten och påförd sand som i botten var mycket ojämnt med fördjupningar på ca 0,3–0,5 meter. Denna nivå har tolkats som en äldre marknivå/gräsbeväxt. Under detta följde ett påfört sandlager ca 0,3–1, 0 meter djupt, ytterligare ett humöst lager inblandat med sand och kol som var 0,2–0,3 meter tjockt och mera påförd sand, 0,4 meter tjockt som var uppblandad med sten. Därunder ett mörkbrunt humöst lager med kol, 0,2 meter tjockt. Det understa lagret bestod av ljusgul/beige sand vilket verkar vara en orörd nivå. Här framkom inga fynd som kunde hjälpa till med en datering.

I anslutning till Brunnsgatan fanns många störningar av ledningar och äldre nedgrävningar. Söder om Brunnsgatan, intill cykelvägen som går över Juneleden, syntes ett mörkbrunt/grått lager med trädgrenar och tegel på ca fyra meters djup. I botten framkom en risbädd och spetsade pålar (se FIGUR 10, område med kulturlager vid Brunnsgatan). En större fyrkantshuggen stock som var ca 2 meter lång låg i den kraftiga risbädden. Teglet bestod av både taktegel och tegelstenar. Även sten förekom i detta lager som var hårt pressat och höll vattnat borta länge. Möjligen så har en byggnad stått



FIGUR 10. Karta som visar de områden som innehöll torvlager och var provgropen gjordes för att försöka träffa på torv till en pollenstapel. Skala 1:2 500.



FIGUR 11. Provschaktet för pollenstapelns strax söder om Kungsgatan.

här med en risbädd där man dessutom har använt tegel för att göra fundamenteringen starkare. Efter Brunnsgatan schaktar man endast ner till en nivå på 3–3,5 meters djup resten av sträckan. Inga arkeologiska iakttagelser gjordes förrän vid Kungsgatan.

Intill Junedalsskolan framkom torvlager men dessa hann inte provborras. Istället gjordes ett försök strax söder om den avstängda Kungsgatan, att schakta ner till torv. Tidigare marktekniska undersökningar (SWECO 2013) hade visat att förekommer av torv kunde finnas här. Leif Björkman, Viscum pollenanalys & miljöhistoria var med för att försöka få fram en pollenstapel för en miljöarkeologisk analys., se KARTA FIGUR 10. Ett schakt på ca 4 × 4 meter grävdes ner till 5 meters djup, men endast ren sand fanns här, se FIGUR 11. Leif Björkman gjorde bedömningen att här skulle vi inte komma ner på någon torv som kunde kopplas till den tidiga staden. Försöket avslutades därefter.

Fynd

Fynd tillvaratogs i den norra delen av schakten, och i jämnhöjd med anläggningarna A2 och A4. Sammanlagt tillvaratogs fem fynd, se FIGUR 12. Det var ostindiskt porslin, yngre rödgods, fajans bearbetat ben och en ten i mässing. Rödgodset och det ostindiska porslinet kan dateras till 1600–1700-tal medans de andra fynden är mera osäkra vad det gäller datering. Utifrån informationen från fynden kan inget annat sägas än att människor rört sig runt Junebäcken och bäckravinen under historisk tid.

FIGUR 12. Fyndlista över de fem föremål som tillvaratogs inom förundersökningen.

F nr	Material	Typ	Antal	Vikt	Läge/ anläggning	Anmärkning
1	Ostindisktporslin	Kopp	1	1,3	Norr om A2	Blåvitt
2	Ben	Bearbetat/sågat	1	39,6	Norr om A2	Led till lårbena?
3	Keramik	Skål	1	11,5	Norra delen av schaktet	Engob, 1600-tal?
4	Keramik	Fajans, grön glasyr, relief	4	37,3	Norra delen av schaktet	Blomkruka 1800-tal?
5	Mässing	Ten	1	8,7	Intill A4	Hål i ändarna på tenen

Sammanfattning

Under en period hösten 2013 och våren 2014 utförde Jönköpings läns museum en arkeologisk förundersökning i form av en schaktövervakning. Beställare var Jönköpings kommun, Tekniska kontoret, som skulle lägga ner ny VA-ledning genom Friaredalen och längs Juneleden i Jönköpings stad. Sträckan var ca 1,8 kilometer lång och schaktbredden 3,2–8 meter bred. De arkeologiska insatserna utfördes mellan Talavidsparken och Junedalsskolan med tätast schaktövervakning i den norra delen där man tidigare hade konstaterat kulturlager intill den äldre Junebäckens strand. Två träkonstruktioner, A1 och A4, som tolkats som bryggor eller enkla kajplatser, framkom. Fyndmaterialet som påträffats i schaktet visar att man använt området under historisk tid, men om träkonstruktionerna härstammar från samma tid är osäkert. Ytterligare två träkonstruktioner som troligen har med yngre ledningar att göra har framkommit, A2 och A3.

Från den tidigare för- och slutundersökningen (Rapport 2012:23, 2013:20) vet vi att bäckravinen och strandområdet har nyttjats under 1600–1700-talet med bland annat en brygga som stått på den östra sidan av bäcken. Även området längs bäcken, söder om Talavisområdet intill Hospitalet, har naturligtvis använts av både människor och djur men den aktuella undersökningen ger inga tydliga och klara svar i vilken utsträckning. Då får vi också betänka att schaktet inte löper intill bäckfåran hela tiden, utan snarare öster om den historiskt viktiga bäcken.

Åtgärdsförslag

Inga ytterligare åtgärder anses nödvändiga. Läns museet har samrått med Länsstyrelsen angående åtgärdsförslagen.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-9096-2012
 Länsstyrelsens beslutsdatum: 2013-02-08
 Jönköpings läns museums dnr: 341/2012
 Beställare: Jönköpings kommun, Tekniska
 kontoret
 Fält- och rapportansvarig: Susanne Haltiner Nordström
 Fältarbetstid: 2013-08-21–2014-03-10
 Län: Jönköpings län
 Kommun: Jönköpings kommun
 Socken: Jönköpings stad
 Församling Sofia
 Fastighetsbeteckning: Juneleden, Friaredalen
 Belägenhet: Ekonomiska kartans blad 64E0fS
 Koordinater: E 6404000 N 449500
 Koordinatsystem: SWEREF 99 TM
 Undersökningsyta: ca 1,8 kilometer lång, 3-8 meter
 brett schakt.
 Fornlämningsnummer: 50
 Fornlämningstyp: Kulturlager, bryggkonstruktioner
 Tidsperiod: 1600–1800-tal
 Fynd nr: 1–5
 Tidigare undersökningar: Talavidsparken och Järnvägs-
 gatan JLM Rapport 2012:23,
 2013:20.

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

Haltiner Nordström, S. 2012. *Talavids parken intill den ursprungliga Junebäcken*. Arkeologisk undersökning inom del av RAÄ 50:1 inför VA-ledningar och fjärrvärme inom Talavidsparken, Väster 1:1 Jönköpings stad och kommun, Jönköpings län. JLM Rapport 2012:23.

Haltiner Nordström, S. 2013. *Talavidsparken och nya Järnväsgatan*. Arkeologisk förundersökning inom del av RAÄ nr 50:1 inför VA-ledning och vägomläggning inom Talavidsparken, Västra Storgatan och Järnväsgatan, Jönköpings stad och kommun. Jönköpings län. JLM Rapport 2013:20.

SWECO, Markteknisk undersökningsrapport. Friaredelen– Talavid uppdragsnummer 22004044.000. Beställt av Jönköpings kommun.

Under hösten 2013 och våren 2014 utförde Jönköpings läns museum en arkeologisk förundersökning i form av schaktövervakning i samband med de nya VA-ledningarna som lades ner längs med Juneleden och den kulverterade Junebäcken. Två träkonstruktioner, som tolkats som rester efter bryggor eller enkla kajplatser i anslutning till Junebäcken, påträffades. I schaktet hittades keramik och porslin från historisk tid.